

УДК 378:001

Гуманізацыя і гуманітарызацыя вышэйшай адукацыі – неабходная ўмова для паспяховага развіцця грамадства

Хаданёнак В. М., прарэктар па выхаваўчай рабоце
Віцебскі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт
г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь

Ключавыя словы: гуманізацыя, гуманітарызацыя, навукова-тэхнічны прагрэс, вышэйшая адукацыя, інфармацыйнае грамадства, спецыялізацыя, маральныя каштоўнасці.

РЭФЕРАТ

У артыкуле разглядаюцца асноўныя тэндэнцыі развіцця вышэйшай адукацыі ў пачатку XXI стагоддзя, роля і значэнне гуманітарных навук у інфармацыйным грамадстве.

У першай чвэрці XXI ст. мы можам назіраць імклівае паскарэнне тэмпаў навукова-тэхнічнага развіцця. Чалавек працягвае асвойваць космас, глыбіні акіянаў, нетры Зямлі. Згодна з праектам «Mars One», якім кіруе Бас Лансдорп, ужо ў 2030 г. плануецца паступова пачаць каланізацыю Марса. Вядуцца даследаванні ў сферы камп'ютарных тэхналогій, біяінжынерыі, мікрабіялогіі і іншых накірунках. Усё гэта патрабуе істотных фінансавых укладанняў, пашырэння міжнародных сувязяў, напружання людскіх рэсурсаў. Навукова-даследчыцкія інстытуты, канцэрны і карпарацыі маюць інтэрнацыянальны склад супрацоўнікаў і фінансуюцца з розных дзяржаўных і прыватных крыніц.

Усё часцей на першы план выходзіць праблема штучнага інтэлекта, кланіравання, геннай інжынерыі, выкарыстання ядзернай, бактэрыялагічнай і псіхатроннай зброі. Часта даследаванні не зусім стасуюцца з нормамі маралі і этыкі, а часам нават найпрост ім супярэчаць. Прынцып тэхналагічнага дэтэрмінізма выклікае ўсё больш і больш пытанняў. Асобных навукоўцаў асабліва непакоіць тое, «... што чалавек змяняе рэчаіснасць вакол сябе значна больш хутка, чым самога сябе і сваё ўласнае светасузіранне, і па-гэтаму не паспявае ні асэнсаваць свет, ні адэкватна ў яго ўліцца» [1, с. 21]. Людзі паступова страчаюць своеасаблівы трывалы грунт пад нагамі і літаральна тонуць у акіяне інфармацыі і дэзінфармацыі.

На першы погляд можа падацца, што ў параўнанні з натуральнымі навукамі прагрэс гуманітарных ведаў не такі істотны. Але гэта памылковае ўяўленне. Духоўны ўніверсум немагчыма ўкласці ў строгія канцэнтрычныя сістэмы, атрымаць з яго фіксаваны матэрыяльны прыбытак, пры дапамозе графікаў, схем і табліц прааналізаваць тую ці іншую з'яву. Не ў апошнюю чаргу гэта адбываецца з-за спецыфічнага прадмета даследавання, адмысловых метадаў, катэгарыяльнага апарата і інструментарыя гуманітарных навук. Яны валодаюць большай «... гіпатэтычнасцю і плуралістычнасцю, выкарыстоўваюць інтраспекцыю і эмпатыю, неэмпірычныя крытэрыі ісціны, метады разумення і інтэрпрэтацыі» [2, с. 104].

Першая чвэрць XXI ст. адметна сваім залішнім тэхнакратызмам, прагматызмам і надзвычай высокай увагай да інфармацыйных тэхналогій. Безумоўна, дасягненні тут і сапраўды відавочныя. Але ж ці зрабілі яны чалавека больш шчаслівым? Наўрад ці. Канфлікт паміж прыродай чалавека і імклівым развіццём новых тэхналогій быў навідавоку даўно, але асабліваю вастрыню і актуальнасць атрымаў толькі ў сярэдзіне XX ст. Станіслаў Лем зазначаў: «Паскарэнне тэмпаў навукова-тэхнічнага развіцця стала такім выразным, што не трэба быць адмыслоўцам, каб яго заўважыць. Я лічу, што выкліканыя ім хуткія змены жыццёвых умоў служаць адным з фактараў, які адмоўна ўплывае на фармаванне гамеаастатычнай сістэмы звычайў і нормаў у сучасным свеце. Якія ўрокі і настаўленні можа даць моладзі многавопытная старасць, калі ўвесь комплекс жыцця наступнага пакалення нічым не нагадвае вобраз жыцця бацькоў?» [3, с. 18]. З гэтым цяжка не пагадзіцца. Змяніўся не толькі лексікон і вонкавыя атрыбуты існавання, цалкам змяніўся сам лад жыцця чалавека.

Пэўны скепсіс назіраецца і ў работах Эрвіна Шродзінгера: «Я лічу надзвычай сумніўным тое, што на шчасце чалавечай расы аказваюць станоўчы ўплыў тэхнічныя і прамысловыя распрацоўкі, якія ідуць наўздагон за прагрэсуючымі натуральнымі навукамі» [4, с. 10]. Зразумела, што цалкам вярнуцца “назад да прыроды” не атрымаецца, ды і не патрэбна. Але ўсё цяжэй удаецца захоўваць арганічны баланс паміж навуковым прагрэсам і самой сутнасцю чалавека.

Дэфініцыі «гуманізацыя» і «гуманітарызацыя» даволі размаітыя і шматпланавыя. Тым не менш, даследчыкі амаль адзінадушна зыходзяцца на тым меркаванні, што «... перанос акцэнтаў у бок гуманітарных, сацыяльных і сацыяльна-біялагічных навук з’яўляецца не проста патрабаваннем часу, а абавязковай умовай «безаварыйнага развіцця» чалавецтва на бліжэйшы гістарычны тэрмін» [5, с. 9]. І ці не важнейшую ролю ў гэтым мусіць адыграць менавіта гуманізацыя і гуманітарызацыя вышэйшай адукацыі.

Пад гуманізацыяй мы будзем разумець «... перш за ўсё зварот усёй сістэмы адукацыі да свядомасці чалавека, да яго сутнасных характарыстык, да розуму і пачуццяў, волі і здольнасцяў, з мэтай навучыць чалавека адэкватна арыентавацца ў сучасным свеце, разумець яго і годна ў ім дзейнічаць» [1, с. 24]. Вынікам жа гуманітарызацыі працэса адукацыі мусіць стаць «... гарманічнае спалучэнне агульнаадукацыйных ведаў, спецыяльных ведаў і духоўных кампанентаў (маральных, эстэтычных і сацыяльных каштоўнасцяў)» [6, с. 42].

Асабліва востра пытанне гуманітарызацыі адчуваецца сёння ў вышэйшых навучальных установах тэхнічнага і дакладнага профілю. У асобных краінах на гэта звярнулі ўвагу ўжо даўно. І тут назіраецца прынцыповае адрозненне ў падыходзе да пытання гуманізацыі-гуманітарызацыі паміж краінамі Заходняй Еўропы і ЗША і краінамі Усходняй Еўропы. У справаздачы Камісіі па рэформе ўніверсітэтаў Германіі за 1949 г. можна прачытаць наступнае: «Кожны выкладчык тэхнічнага ўніверсітэта павінен валодаць наступнымі якасцямі:

– Бачыць межы зместа свайго прадмета. У працэсе навучання азнаёміць з імі студэнтаў і паказаць, што за гэтымі межамі ўступаюць у гульню сілы, якія ўжо не з’яўляюцца цалкам рацыянальнымі, а ўзнікаюць з жыцця і самога чалавечага грамадства;

– Для кожнага прадмета паказваць шлях, які выводзіць яго за вузкія абмежаванні да шырокіх гарызонтаў» [Цыт. па 4, с. 12].

Для параўнання прывядзем словы рэктара Маскоўскага фізіка-тэхнічнага інстытута

прафесара Н.В. Карлава: «Маладыя людзі, 17–18-гадовыя, пасля трох год напружанай працы ў фізіцы, матэматыцы, становяцца практычна прафесіяналамі ... яны разумеюць сутнасць, прыроду рэчаў, яны разумеюць, што такое матэматыка, што такое матэматычная мадэль... Але жывучы ў свеце, які вакол іх, яны набываюць схільнасць пераносіць сваё высокае прафесійнае веданне прыроды рэчаў на сацыяльнае, на чалавечае, на міжасабовае. Але сацыяльнае значна больш складанае чым прыродазнаўчае ... гэтага яны і не ведаюць і не разумеюць» [Цыт. па 6, с. 38 – 39]. І сапраўды, з кожным годам дыстанцыя паміж «прыродазнаўчым» і «сацыяльным» усё больш і больш павялічваецца.

Паспрабуем прасачыць, якія тэндэнцыі і накірункі ў развіцці гуманізацыі і гуманітарызацыі вышэйшай адукацыі пераважаюць сёння ў нашай краіне. Навуковымі даследаваннямі і распрацоўкамі ў Беларусі займаюцца каля 26 тысяч чалавек. Па стану на кастрычнік 2017 г. акрэдытаваны 222 навуковыя арганізацыі [7, с. 5]. Але ж пераважная большасць з іх займаецца даследаваннямі ў галіне прыродазнаўчых і тэхнічных навук. Толькі ўнутраныя выдаткі на навуковыя распрацоўкі ў 2016 г. склалі 475221 тысяч рублёў (з улікам дэнамінацыі) [8, с. 65 – 66]. Але выдаткі на даследаванні ў сферы сацыяльна-гуманітарных навук увесь час скарачаюцца. Імклівым чынам змяншаецца колькасць гадзін у вучэбных планах і праграмах на выкладанне гуманітарных прадметаў у вышэйшых навучальных установах.

Назіраецца істотны перакос у бок больш вузкай спецыялізацыі студэнтаў. Між тым нельга забывацца на тое, што «... спецыялізаваныя даследаванні маюць сапраўдны кошт толькі ў кантэксце інтэграванай сукупнасці ведаў» [4, с. 14]. Не толькі ў студэнтаў ВНУ, але і ў асобных вучоных і даследчыкаў ужо адсутнічае панарамны погляд на тую ці іншую праблему, яны не бачаць і не могуць зразумець пытанне цалкам, а засяроджваюцца толькі на адной, як яны лічаць, цалкам ізаляванай і аўтаномнай частцы.

Для беларускай сістэмы вышэйшай адукацыі ёсць і свае спецыфічныя цяжкасці, якія запавольваюць працэсы гуманізацыі і гуманітарызацыі. Адна з іх знітавана з гістарычнымі працэсамі, якія адбываліся на тэрыторыі нашай краіны ў канцы 20-х – 30-я гг. XX ст. Рэпрэсіі ў дачыненні да інтэлектуальнай эліты прывялі да таго, што беларусы на пэўны час сталі народам з непоўнай сацыяльнай структурай насельніцтва. Беларуская навука панесла незваротныя страты. Бараноўская Г. П., Віткоўскі І. А., Гарэцкі М. І., Каспяровіч М. І., Ластоўскі В. Ю., Некрашэвіч С. М., Смоліч А. А., Тарашкевіч Б. А., Цвікевіч А. І., Шчарбакоў В. К. і многія іншыя вучоныя-гуманітарыі былі расстраляны. Шмат хто скончыў свой жыццёвы шлях у турме ці лагерах. Такія галіны навукі як мовазнаўства, гісторыя, этнаграфія, мастацтвазнаўства і інш. былі аб'яскроўлены. Інстытуты філасофіі і савецкага будаўніцтва пры акадэміі навук былі зачынены, таму што там амаль не засталася супрацоўнікаў, а інстытут эканомікі быў перададзены Дзяржплану БССР [9, с. 12]. Ікненне да вольнадумства і дыялогу выкарчоўвалася самым жорсткім чынам. Даследаванні ў гуманітарнай сферы фактычна цалкам спыніліся.

Яшчэ адной сур'ёзнай перашкодай на шляху да гуманізацыі вышэйшай адукацыі нашай краіны з'яўляецца істотны адток кваліфікаваных вучоных-гуманітарыяў за мяжу. Калі раней гэта было абумоўлена адсутнасцю вышэйшых навучальных устаноў (пасля закрыцця Віленскага ўніверсітэта ў 1832 г.) у нашай краіне, то цяпер асноўным фактарам з'яўляецца

фінансавы. Грошы становяцца прыярытэтным стымулам для правядзення даследаванняў.

Далёка не ўсе, але ж шмат хто з айчынных даследчыкаў не валодае належным чынам замежнай мовай. Таму вельмі часта яны «варацца ва ўласным соку» і не ўдзельнічаюць у шырокім міжнародным абмеркаванні надзённых тэм. Гэта прыводзіць да таго, што многія «іх меркаванні паміраюць разам з імі» [9, с. 104].

Сёння не толькі ў Беларусі, але і ва ўсім свеце прысутнічае пэўны скепсіс у дачыненні да гуманітарных навук. Можа гэта адбываецца з-за таго, што задачы, якія яны перад сабой ставяць, ніколі да канца вырашаны не будуць. Па вялікаму рахунку гуманітарыі спрабуюць адказаць на вечныя пытанні «Хто мы? Адкуль мы? Куды мы ідзем?» і наблізіцца да разумення таямніцы чалавечага жыцця. Вельмі многія на гэтым нялёгкім шляху страцілі надзею. Бо «... адчай – ёсць зыход любой сур'ёзнай спробы спасцігнуць і апраўдаць чалавечае існаванне» [11, с. 303].

Разам з тым прысутнічае разуменне, што рэнесанс гуманітарных навук непазбежны. Член-карэспандэнт НАН Беларусі А. А. Каваленя зазначае: «У кантэксце тэхналагічнага развіцця становіцца ясна, што самым галоўным набыткам культуры з'яўляецца не матэрыяльны аб'ект, не мастацкі твор, не навуковая тэорыя – ім выступае чалавек» [12, с. 62].

Такім чынам, гуманізацыя і гуманітарызацыя вышэйшай адукацыі знаходзіцца ў непасрэднай залежнасці ад агульных тэндэнцый развіцця грамадства. Гуманітарныя навукі дапамагаюць нам арыентавацца ў сённяшнім свеце, зразумець яго і ролю чалавека ў ім. Гуманізацыя і гуманітарызацыя вышэйшай адукацыі з'яўляецца абавязковай ўмовай для гарманічнага існавання нашай цывілізацыі ў цэлым і чалавека ў прыватнасці.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Дудина, И. А. Гуманизация и гуманитаризация образования как важный ресурс общественного развития / И. А. Дудина // Гуманитарное знание в пространстве современного технического университета : сб. избр. мат. Междунар. науч.-практ. конф. в рамках философских чтений памяти профессора В. О. Гошевского, Мурманск, 6–7 февраля 2015 г. / под ред. И. А. Дудиной. – Мурманск : Изд-во МГТУ, 2016. – 105 с.
2. Губанов, Н. И. Особенности познавательной деятельности в социально-гуманитарных науках / Н. И. Губанов, Н. Н. Губанов // Философия и общество. – № 2, (апрель-июнь) 2010 г., С. 90–104.
3. Лем, Станислав. Сумма технологии = Summa Technologiae / пер. с польск. Ф. В. Широкова; вступ. ст. Н. Ю. Ютанова; послесл. С. Б. Переслегина; прим. С. Б. Переслегина и Н. Ю. Ютанова. – М. : АСТ ; СПб. : Terra Fantastica ; Минск : Харвест, 2002. – 668 с.
4. Шредингер, Э. Наука и гуманизм / Э. Шредингер. – Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2001. – 64 с.
5. Васильев, Н. В. Наука и общество в XXI веке / Н. В. Васильев // Сибирский медицинский журнал. – № 3. – 2008. – (Вып. 1). – С. 5–12.
6. Цвык, В. А. Роль социально-гуманитарных наук в формировании профессионала /

В. А. Цвык // Вестник РУДН, серия Социология, 2007, №1 (11). С. 34-44.

7. II Съезд учёных Республики Беларусь. Стратегия: наука и технологии 2018 – 2040. Мн., 2017. – 38 с.

8. Наука и инновационная деятельность в Республике Беларусь. Статистический сборник. И. В. Медведева – председатель редакционной коллегии. – Мн., 2017. – 138 с.

9. Возвращённые имена: Сотрудники АН Беларуси, пострадавшие в период сталин. Репрессий / сост. и авт. предисл. Н. В. Токарев; под ред. А. С. Махнач. – Мн.: Навука і тэхніка, 1992. – 120 с.

10. Кун, Т. Структура научных революций / Т. Кун. – М.: Прогресс, 1977. – 300 с.

11. Гессе, Г. Паломничество в страну Востока: сб.: пер. с нем. / Г. Гессе. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 429 с.

12. Коваленя, А. Гуманитарное знание: сохранение национальных духовно-культурных ценностей и государственности / А. Коваленя // Наука и инновации. Научно-практический журнал. Специальный выпуск. – Мн., – 2017.